

А. М. КОВАЛЬ**О. Г. ЧУПРИКОВА***Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ТИПОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ СКЛАДАЮТЬ ГРУПУ РИЗИКУ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 2(21), с. 187–191

Аналізуються актуальні питання, пов'язані з розробленням нових аспектів суїцидології, подаються методи і методики, які використовуються з метою вивчення даного феномена, наводяться результати застосування різних методик. На основі зроблених узагальнень наводяться основні складові корекційної роботи та профілактики суїцидальної поведінки серед досліджуваних підлітків, робляться відповідні узагальнення щодо їх практичної значущості.

Явище самогубства завжди привертало увагу філософів, теологів, соціологів, психологів і митців. Мислителі прагнули збагнути, виправдати або засудити цей акт. У різні періоди історії й у різних культурах наявні відмінні оцінки самогубства. У нашій культурі є усталеним виключно негативне ставлення до самогубства.

В останні роки спостерігається негативна тенденція значного збільшення кількості самогубств, особливо серед осіб молодого віку, що закономірно привертає увагу вчених різних країн. Вивчено різні аспекти суїцидальної поведінки, однак багато питань, особливо пов'язаних із її корекцією та превенцією, залишаються остаточно не вирішеними [1, 4].

Постійне зростання кількості самогубств і суїцидальних спроб у світі та в Україні зумовлює поглиблену розробку цієї проблеми в різних країнах, створення національних програм з боротьби із суїцидальною поведінкою, вжиття широких превентивних заходів, особливо серед осіб молодого віку [3, 76].

За даними ВООЗ, за останні півстоліття кількість самовбивць зросла на 60 %. Крім того, на кожного, хто здійснив самогубство, припадає 20 людей, які намагалися накласти на себе руки.

Найбільшу групу людей, які вирішили добровільно піти з життя, становлять представники

старшої вікової групи (60 років і більше). Але при цьому експерти ВООЗ зазначають, що самогубство вийшло на третє місце серед причин смерті молодих людей віком від 15 до 34 років [4, 11].

Найбільш високе зростання кількості самогубств людей молодого й середнього віку зафіксовано у країнах, що розвиваються. Експерти ВООЗ переконані, що це пояснюється передусім психологічними й соціально-економічними факторами.

Наприкінці ХХ ст. серед причин смерті, що зустрічаються найчастіше, самогубства посіли четверте місце. Щорічно приблизно 1 млн людей гине від суїциду, від 10 до 20 млн людей здійснюють спроби самогубства, щодня понад 1 тис. осіб на планеті позбавляють себе життя [1, 6].

На сьогодні Україна увійшла до групи країн з високим рівнем суїцидальної активності — понад 20 самогубств на 100 тис. населення. Щорічно близько 15 тис. жителів України закінчують життя самогубством, що перевищує кількість випадків загибелі внаслідок насильницької смерті більш ніж на 2 тис. випадків: згідно із статистичними даними, за останній рік кількість смертей внаслідок убивств складала 6674 випадки, а внаслідок ДТП — 6260 [6].

За останніми даними Державного комітету статистики станом на січень–вересень 2008 р., на

Аналіз контингенту досліджуваних підлітків

Неблагополучний фактор	Кількість, осіб		% загальної кількості	
	Деснянський район	Оболонський район	Деснянський район	Оболонський район
Неповна сім'я	2	5	10	25
Гіпоопіка	0	2	0	10
Скандали у сім'ї	4	3	20	15
Непорозуміння з однолітками	2	4	10	20
Низька успішність у школі	5	2	25	10
Непорозуміння з учителями	2	1	10	5
Низький рівень життя родини	5	3	25	15

100 тис. населення м. Києва припадає скоєння одного суїциду, тобто впродовж року в Києві стається 40 випадків суїциду. У порівняльному аналізі ця причина смерті є найпоширенішою після природної смерті (від хвороб системи кровообігу), смерті від новоутворень та смерті від зовнішніх причин [6].

На даному етапі розвитку суспільства розробляються і впроваджуються нові програми, спрямовані насамперед на профілактику всіх етапів суїцидальної поведінки, однак їх ефективність недостатня.

Розгляд визначеної проблеми у контексті підліткового віку надає їй особливої гостроти (О. Блінова, Г. Старшенбаум, С. Шهبанова, К. Хоутен). Психофізіологічні особливості, притаманні підліткам, зумовлюють значну неконтрольованість суїцидальної поведінки. Спілкування з однолітками, яке в суїцидальній поведінці є провідним видом діяльності, визначає певну самодостатність підліткової субкультури, що також ускладнює можливості психологічного впливу на суїцидальні вияви. Відтак, вивчення проблеми суїциду взагалі та його виявів у підлітків є актуальним як у соціокультурному, так і у суто науковому плані [2, 78].

Таким чином, дослідження проблематики суїциду та розроблення психокорекційних заходів щодо профілактики та попередження суїцидальної поведінки, особливо підлітків, нині є актуальним питанням.

Спробуємо дослідити типологію особистості підлітків, які складають групу ризику суїцидальної поведінки.

Досягнення поставленої мети можливо здійснити за допомогою використання наступних пси-

ходиagnostичних методик: бесіда; методика вивчення психологічної схильності до суїцидальної поведінки (М. Горська); шкала самооцінки рівня тривожності (Ч. Спілберг, Ю. Ханін); опитувальник суїцидального ризику (ОСР); методика визначення рівня агресивності (А. Бас, А. Даркі); методика визначення ступеня ризику скоєння суїциду.

Отже, для розроблення системи корекції та психопрофілактики суїцидальної поведінки нами було проведено комплексне обстеження 40 підлітків обох статей (20 хлопців і 20 дівчаток, учні 9-х класів середніх загальноосвітніх шкіл в Оболонському та Деснянському районах м. Києва, які пережили стрес). Вік досліджуваних — 15 років (табл. 1).

Після проведення бесіди з учасниками експериментального дослідження було визначено, що у цих підлітків спостерігається низький рівень стресостійкості та психологічної захищеності, що зумовлює їх приналежність до групи ризику суїцидальної поведінки.

Необхідно відзначити, що в обох школах серед досліджуваних підлітків усі фактори, які зумовлюють суїцидальну поведінку підлітків, зазнали поширення. У підлітків середньої школи, яка розміщена у Деснянському районі м. Києва, найбільш сильно виражені такі фактори, як низька успішність у школі, низький рівень життя родини та скандали у сім'ї. У підлітків середньої школи Оболонського району м. Києва найбільш поширені такі фактори, як непорозуміння з однолітками та неповна сім'я.

Критичні результати (високий рівень показників) застосування окреслених вище методик наведено в табл. 2.

Критичні результати (високий рівень показників) при застосуванні психодіагностичних методик

Методика	Школа в Оболонському районі		Школа в Деснянському районі	
	Дівчата, %	Хлопці, %	Дівчата, %	Хлопці, %
Рівень психологічної схильності підлітків до суїцидальної поведінки (М. В. Горська)	35	30	40	25
Рівень особистісної тривожності підлітків (за Ч. Спілбергером)	35	30	30	25
Рівень реактивної тривожності підлітків (за Ч. Спілбергером)	25	25	20	25
Загальний рівень агресивності підлітків (за методикою Басса–Даркі)	40	35	35	15
Рівень суїцидального ризику серед досліджуваної групи	35	30	35	35
Ступінь ризику схильності підлітків до вчинення суїциду	25	15	35	15

Результати застосування методики визначення рівня суїцидального ризику серед різних шкіл дають змогу відзначити, що підлітки цих освітніх установ мають високий рівень суїцидального ризику. За статевою ознакою особливих відмінностей серед опитаних осіб не простежується.

Серед 20 опитаних учнів школи Деснянського району у 13 підлітків (8 дівчат та 5 хлопців) схильність до суїцидальної поведінки має високий рівень (65%). У 4 підлітків (2 хлопці та 2 дівчини, 20%) рівень схильності до суїцидальної поведінки є середнім. У 3 підлітків (3 хлопці, 15%) схильність до суїцидальної поведінки має низький рівень.

Серед 20 опитаних учнів середньої школи Оболонського району високий рівень схильності до суїцидальної поведінки спостерігається у 13 підлітків (7 дівчат і 6 хлопців, 65%), середній рівень характерний для 6 підлітків (2 дівчини та 4 хлопці, 30%), низький рівень – 1 підліток (одна дівчина, 5%).

Порівняльний аналіз результатів застосування методики визначення рівня агресивності двох класів дає змогу відзначити, що серед підлітків середньої школи Оболонського району сильно виражений високий рівень агресивності (75% опитаних). За статевою ознакою більш агресивними серед підлітків обох шкіл виявилися дівчата.

Серед 20 опитаних середньої школи Деснянського району низький рівень агресивності спостерігається у 2 підлітків (2 хлопці, 10%), середній рівень агресивності – у 8 підлітків (2 дівчини та 6

хлопців, 40%), високий рівень – у 10 підлітків (7 дівчат і 3 хлопці, 50%).

Серед 20 опитаних середньої школи Оболонського району низький рівень агресивності спостерігається у 3 підлітків (1 дівчина та 2 хлопці, 15%), середній рівень агресивності – у 4 підлітків (1 дівчина та 3 хлопці, 20%), високий рівень агресивності – у 15 підлітків (8 дівчат і 7 хлопців, 75%).

Застосування методики визначення ризику схильності підлітків до вчинення суїциду показало, що у середній школі Деснянського району більшої кількості осіб характерний високий рівень схильності до самогубства. Також необхідно відзначити, що за статевою ознакою більше схильні до вчинення суїциду саме представники жіночої статі.

Серед 20 опитаних учнів середньої школи Деснянського району низький рівень суїцидального ризику характерний для одного хлопця (5%), середній рівень – для п'ятерох підлітків (2 дівчини та 3 хлопці, 25%), високий рівень – для 14 підлітків (7 дівчат і 7 хлопців, 70%).

Серед 20 опитаних середньої школи Оболонського району низький рівень суїцидального ризику характерний для чотирьох підлітків (одна дівчина та 3 хлопці, 20%), середній рівень – для трьох підлітків (дві дівчини та один хлопець, 15%), високий рівень – для 13 підлітків (7 дівчат і 6 хлопців, 65%).

Таким чином, проведений експеримент серед підлітків середніх шкіл Оболонського та Де-

снрянського районів дав змогу дійти висновку, що психологічна схильність до суїцидальної поведінки серед підлітків різних шкіл має однаково підвищений рівень як у дівчат, так і у хлопців. Високий рівень особистісної та реактивної тривожності найбільш виражений серед підлітків середньої школи Оболонського району м. Києва.

Результати досліджень типології особистості підлітків, які складають групу ризику суїцидальної поведінки, показали, що у підлітків середніх загальноосвітніх шкіл Деснянського та Оболонського районів м. Києва спостерігається підвищений рівень особистісної тривожності, високий агресивний фон (поширення фізичної і вербальної агресії та негативізму), тому психокорекційна програма повинна включати у себе заходи, спрямовані на зниження рівня тривожності, агресії, суїцидальних намірів, на навчання підлітків конструктивним способом реагування на стресові ситуації та ін. Велике занепокоєння викликає той факт, що вияви суїцидальної поведінки характерні для підлітків, які навчаються у звичайних школах.

На нашу думку, є зайвим — а в більшості випадків і неможливим — вимагати від підлітка обіцянки, що він ніколи не робитиме замах на своє життя. Такою ж безглуздою є, на нашу думку, практика укладення “договору” з підлітком, в якому той зобов’язується “відкласти” на два-три тижні виконання суїцидальних намірів: якщо підліток відчує непереборне бажання померти, його не зупинять ніякі зобов’язання. На наш погляд, найефективніший підхід полягає в тому, щоб спонукати підлітка до об’єктивного аналізу своїх суїцидальних бажань і підвести його до усвідомлення того, що ці бажання можуть виявитися безпідставними; таким чином психолог може створити у підлітка мотивацію до продовження дослідження.

Отже, з метою поєднання зазначених складових психокорекційна програма повинна проводитись як у групах, так і на індивідуальному рівні.

Корекційну роботу та профілактику суїцидальної поведінки пропонуємо побудувати на основі наступних складових:

- зниження рівня особистісної тривожності;
- система заходів психологічної корекції щодо зниження агресивних намірів у дітей підліткового віку;
- попередження суїцидальних намірів і робота у кризових ситуаціях;
- повторна профілактика суїцидальної поведінки підлітків.

Під час розроблення корекційних заходів були використані наступні методи: лекції, бесіди, індивідуальні консультації зі школярами, їх учителями, батьками, а також соціально-психологічний тренінг для учнів 13–15 років, який став основою для створення корекційної програми, психокорекційні вправи.

Ефективність розробленої нами психокорекційної програми можна визначити шляхом порівняльного аналізу результатів діагностики в контрольній та експериментальній групах на початку та наприкінці експерименту.

Психолого-педагогічні умови та система психогімнастичних коригуючих вправ для подолання особистісної тривожності підлітків, на нашу думку, повинна знизити рівень схильності до суїцидальної поведінки серед підлітків. Крім того, отримані результати формуючого експерименту дають нам можливість підтвердити припущення про те, що визначені психолого-педагогічні умови, впроваджені в роботу вчителів та батьків підлітків, із самого початку шкільного навчання дадуть змогу попередити виникнення і закріплення у них особистісної тривожності, розвиток виявів агресивності та суїцидальних намірів.

Отже, оскільки спостерігається тенденція високого рівня суїцидального ризику серед підлітків загальноосвітніх шкіл, наявність нестабільного гармонійного фону, вплив негативних соціологічних і психологічних факторів на їхню психіку, важливого значення набуває введення у штат загальноосвітніх шкіл психологів, які зможуть суттєво поліпшити психологічний стан підлітків.

Література

1. *Органные невроты как психосоматическая проблема* // Журн. неврологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. — 2000. — № 12. — С. 4–12.
2. *Проблемы психодиагностики*: Сб. науч. тр. / АПН СССР, НИИ общ. и пед. психологии [Редкол.: А. М. Матюшкин (отв. ред.) и др.]. — М.: АПН СССР, 1985. — 160 с.
3. *Психология суициду*: Посібник / За ред. В. П. Москальця. — К.: Академвидав, 2004. — 288 с.
4. *Рибалка В. В.* Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівської молоді: методичні рекомендації. — К.: ІПППОАПН України, КФ “Україна”, ПП Щербатих О. В., 2007. — 68 с.
5. *Суїцидологія: теорія та практика*: 36. наук. ст. / За ред. О. М. Морозова, П. П. Чуприкова. — К., 2004. — 211 с.
6. www.ukrstat.gov.ua (Державний комітет статистики України).

Розглянуто теоретичні аспекти суїцидології, а також визначено сучасні проблеми цього явища. Вивчено типологію особистості підлітків, що складають групу ризику суїцидальної поведінки. Для досягнення цієї мети використано різноманітні психодіагностичні методики. Внаслідок цього було створено корекційну програму для профілактики суїцидальної поведінки серед досліджуваних підлітків.

Рассмотрены теоретические аспекты суицидологии, а также определены современные проблемы данного явления. Изучена типология личности подростков, которые составляют группу риска суицидального поведения. Для достижения данной цели были использованы различные психодиагностические методики. Вследствие этого была создана коррекционная программа для профилактики суицидального поведения среди исследуемых подростков.

In the given work are considered theoretical aspects suicidology, and also modern problems of the given phenomenon are defined. Studying of typology of the person of teenagers which make group of risk of suicide behaviour was an objective of this research. For achievement of the given purpose psychodiagnostic techniques have been used. Working out of correctional work and preventive maintenance of suicide behaviour among investigated teenagers became result of application of the last.

Надійшла 17 лютого 2009 р.